

LÉVAY MIKLÓS*

Egy, a büntetés-kiszabás elméletével és gyakorlatával foglalkozó tanulmánykötetről

Nagy Ferencet 1982 óta ismerem. Az azóta eltelt 35 évben számos tanulmánya, 2001-es, majd 2004-es tankönyve, konferencia előadásai jelentettek számomra szakmai élményt, biztos tájékozódási pontot a büntetőjog-tudományban. Különös örömmel gondolok vissza a Dávid Ibolya igazságügy-miniszter által felállított Büntetőjogi Kodifikációs Bizottság üléseire. A munkáját 2001. március 14-én megkezdett testület társelnöke Nagy Ferenc tanár úr volt. Az üléseken kitűnt a büntetőjog-tudomány múltbeli és korunkbeli értékeinek, vívmányainak tiszteletével, felkészültségével, szenvedélyes vitastílusával. Mindezek változatlanul jellemzik munkásságát.

Tisztelt Professor Úr! Kedves Feri!

Isten éltesen 70. születésnapod alkalmából! Jó egészséget, további hosszú alkotó éveket kívánok! A munkásságodat tisztelőik várjuk újabb publikációidat.

Baráti üdvözléssel:
Lévay Miklós

Az Ünnepelt eddigi munkásságának meghatározó területe a büntetéstan. Nagy Ferenc professor ennek keretében a büntetési rendszer dogmatikai, büntetőpolitikai és büntetés-kiszabási kérdéseivel foglalkozik, részben a magyarországi helyzetre koncentrálna, részben jogösszehasonlító szempontból. Erre tekintettel választottam az ünnepi kötetbe szánt írá-som tárgyául egy nemrégiben megjelent angol nyelvű összehasonlító munkát, a Michael Tonry szerkesztette *Sentencing Policies and Practices in Western Countries. Comparative and Cross-National Perspective* („Büntetés-kiszabási politikák és gyakorlatok nyugati országokban: összehasonlító és nemzeteken átvélő perspektívából”) c. kötetet.¹

A kiadvány a *Crime and Justice: A Review of Research* sorozat 45. kötete. A könyv szerves folytatása a tárgykörben megjelent korábbi három munkának.² A bevezető ta-

* egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem

¹ TONRY, MICHAEL (eds.): *Sentencing Policies and Practices in Western Countries. Comparative and Cross-National Perspective. Vol. 45 of Crime and Justice: A Review of Research*. Chicago, 2016.

² CLARKSON, CHRIS– MORGAN, ROD (eds.): *The Politics of Sentencing Reform*. Oxford, 1995.; TONRY, MICHAEL – FRASE, RICHARD F. (eds.): *Sentencing and Sanctions in Western Countries*. New York, 2001.;

nulmányt³ *Michael Tonry* írta. Ezt követi tíz tanulmány angol nyelvű és nem angol nyelvű országok büntetéskiszabási politikájáról és gyakorlatáról, annak jellemzőiről.⁴ Írásomban *Michael Tonry* átfogó bevezető tanulmányáról, valamint, büntetőjog-tudományunk erőteljes német orientációja okán *Thomas Weigendnek* a kérdéskör német-országi helyzetéről szóló publikációjáról, továbbá a rendszerváltozás óta eltelt időszak egyes azonos hazai és lengyelországi büntetőpolitikai jellemzőire tekintettel, *Krzysztof Krajewskinek* a lengyel fejleményeket bemutató tanulmányáról adok áttekintést.

I. MICHAEL TONRY: *Differences in National Sentencing Systems and the Differences They Make* („Különbségek az országok büntetéskiszabási rendszereiben és az eltérések hatásai”) c. tanulmányáról⁵

Michael Tonry az előzőekben említett három könyv és a 2016-os kötet alapján tanulmánya első részében az egyes országok büntetési, illetve büntetéskiszabási rendszereinek különbségeivel, a különbségek alapvető előidéző tényezőivel foglalkozik. A második részben pedig két modellt állít fel, amelyeket alkalmasnak tart a különbségek magyarázatára.

Tonry szerint nyolc tényező az, amely különbséget okoz, illetve magyarázza az egyes országok büntetéskiszabási rendszerei közötti eltéréseket, különös tekintettel az Amerikai Egyesült Államokban és más országokban megfigyelhető sajátosságokra. A következőkben ezeknek a tényezőknek a lényegét ismertetem.⁶

1. *Az ügyészekről és a bíraktól a fejlett országokban elvárás a büntető ügy politikamentes, pártatlan, érzelemtől mentes megítélése, az ártatlan felmentése, a bűnös elítélése.* Ez az elvárás nem jellemző az Egyesült Államokban, amely hiányt a szerző alapvetően arra vezet vissza, hogy ott a vezető ügyészeket és a bírák többségét választják, illetve választott tisztviselők nevezik ki az igazságszolgáltatás említett szereplőit.

TONRY, MICHAEL (eds.): *Crime, Punishment, and Politics in Comparative Perspective. Vol. 36 of Crime and Justice: A Review of Research.* Chicago, 2007.

³ TONRY, MICHAEL: *Differences in National Sentencing Systems and the Differences They Make.* In: Tonry 2016, 1–16. pp.

⁴ A tíz tanulmány a következő: LAPPI-SEPPALA, TAPIO: *Nordic Sentencing.* 17–82. pp.; WEIGEND, THOMAS: *No News is Good News: Criminal Sentencing in Germany since 2000.* 83–106. pp. CORDA, ALESSANDRO: *Sentencing and Penal Policies in Italy. 1985–2015: The Tale of a Troubled Country.* 107–173. pp.; KRAJEWSKI, KRZYSZTOF: *Sentencing in Poland: Failed Attempts to Reduce Punitiveness.* 175–219. pp.; HODGSON, JACQUELINE – SOUBISE, LAURENE: *Understanding the Sentencing Process in France.* 221–265. pp. SCHEIRS, VEERLE – BEYENS, KRISTEL – SNACKEN, SONJA: *Belgian Sentencing as a Bifurcated Practice?* 267–306. pp.; ROBERTS, JULIAN V. – ASHWORTH, ANDREW: *The Evolution of Sentencing Policy and Practice in England and Wales, 2003–2015.* 307–358. pp. DOOB, ANTHONY N. – MARIE WEBSTER, CHERYL: *Weathering the Storm? Testing Long-Standing Canadian Sentencing Policy in the Twenty-First Century.* 359–418. pp.; FREIBERG, ARIE: *The Road Well Traveled in Australia: Ignoring the Past, Condemning the Future.* 419–457. pp.; TONRY, MICHAEL: *Equality and Human Dignity: The Missing Ingredients in American Sentencing.* 459–496. pp.

⁵ TONRY 2016, 1–16. pp.

⁶ TONRY 2016, 3–8. pp.

2. *Az Egyesült Államokban, szemben a legtöbb fejlett állammal, a büntetés megállapítása területén az ügyészek dominálnak.* Az Egyesült Államokban ugyanis az elítélteknek több mint 95 %-a egyezségeen alapuló bűnösségbeismerésből fakad. Ez pedig azt jelenti, mutat rá *Tonry*, hogy valójában az ügyészek döntenek arról, hogy mi a megfelelő büntetés, szankció adott ügyben. Ez nem jellemző még a többi common law ország büntető eljárására sem.

3. *A bírósági eljárás és a büntetés kiszabás számára a tények megállapítása nélkülözhetetlen eleme a büntető eljárásnak a legtöbb fejlett országban.* Ez azonban nincs így az angol nyelvű common law országok többségében. Ezzel kapcsolatban *Tonry* hangsúlyozza, hogy a legtöbb kontinentális európai országban még a vádlott beismerése sem teszi szükséglettelenné a meghallgatását. Ugyanakkor a common law országokban ismert a büntetések terén a „tárgyalási adó” („trial tax”) jelensége. Ez azt jelenti, hogy a bűnösségét nem beismerő, ezáltal a bírót tárgyalásra „kényszerítő” vádlott súlyosabb büntetésre számíthat, mint a bűnösségét beismerő vádlott.

4. *A büntetés kiszabásra vonatkozó rendelkezések, követelmények, irányelvek nagyon különbözőek az egyes országokban, az általános jellegűektől a részletezőkig.* A szerző ezzel összefüggésben kiemeli, hogy a legtöbb európai büntető eljárási rendszerben a bírák a büntetés kiszabás területén széles döntési jogkörrel rendelkeznek, nincsenek döntési szabadságukat korlátozó irányelvek, rendelkezések. Ugyanakkor az Egyesült Államokban 2005-ig létezett egy szövetségi szintű kötelező irányelv, amely a büntetés kiszabásra vonatkozó részletes követelményeket tartalmazott, lényegében a bűncselekmény jellege és az elkövető előélete alapján. (Az Amerikai Legfelsőbb Bíróság a *US v. Booker*, 543 US 220 (2005) döntésével megsemmisítette az irányelvet.) A be nem avatkozás és a kötelező irányelv között különböző egyéb megoldások léteznek. Így például a skandináv államokban törvényben előírt büntetés kiszabási elvek vannak, Angliában és Walesben, továbbá néhány amerikai államban pedig ténylegesen nem kötelező büntetés kiszabási irányelvek.

5. *A politikusok néhány országban próbálják konkrét ügyekben befolyásolni a bírósági döntéseket, de a legtöbb országban ez tilos.* *Tonry* szerint ez Anglia és az Egyesült Államok esetében figyelhető meg. A posztkommunista Lengyelországban krónikus probléma konkrét ügyekben a politikai befolyás gyakorlása. Hollandiában, a skandináv államokban és Japánban az ügyészek felett elvben létezik kormányzati felügyelet, ezt a hatalmat azonban a kormányzat soha nem gyakorolja. Botrány lenne abból, ha gyakorolnák, mutat rá *Tonry*. Ráadásul Svédországban és a többi északi államban az ügyészek teljes autonómiát élveznek a konkrét ügyekben való eljárásuk során. Ezzel szemben Angliában és Walesben az ügyészi szervezet igazgatója politikai kinevezett, aki részletes prioritásokat fogalmaz meg az ügyészek számára. Hasonló a helyzet az Egyesült Államokban, ahol az igazságügy miniszter, a minisztérium politikailag kinevezett ügyvédei és a választott vezető ügyészek fogalmazhatnak meg hasonlókat.

6. *A büntetéskiszabást irányító normatív elméletek rendkívül változatosak. A szerző szerint a megtorló és a következményekre tekintő büntetési elméleteknek bizonyos keveréke befolyásolja manapság a büntetéskiszabási döntéseket, a közöttük lévő egyensúly azonban jogrendszerenként jelentős mértékben különböző. Így például a skandináv országokban a megtorló elmélet - amely magában foglalja az arányos büntetést és a következetességet, mint értékeket - a meghatározó, ezekből azonban nem következik a büntetések szigorúsága. A közösségi büntetések a tipikus szankciók. A végrehajtandó szabadságvesztést ritkán alkalmazzák, ha mégis, akkor a néhány hét vagy hónap a leggyakoribb. Az egy vagy két évnél hosszabb tartamú szabadságvesztés ritka.*

Ezzel szemben az angol nyelvű országokban a megtorlási elmélet értékei vegyülnek az elrettentési, a semlegesítési és a rehabilitációs célokkal, továbbá egyértelmű az aspiráció a közvélemény kiengesztelésére és a közbizalom fenntartására. A büntetéskiszabással kapcsolatos fellebbezési rendszer általában erőtlen és tisztelettel van a büntetést kiszabó bíró autonómiája iránt. Jellemző a szóban forgó országokban a büntetéskiszabási gyakorlat bíróságok közötti indokolatlan eltérése.

Dél-Európa államaiban és más európai országokban, így különösen Belgiumban, Franciaországban és Olaszországban viszont a kiszabott büntetések nagy mértékben egyeniesítettek és a fő cél az elkövetők reszocializációja.

7. *A közösségi szankciók terjednek a legtöbb országban az utóbbi évtizedekben, de ezek alkalmazása nagyon különböző. Tonry felhívja a figyelmet arra, hogy a közösségi szankciók, beavatkozási módok, mint például, a közösségi munka, a mediáció, elektronikus távfelügyelet vagy az intenzív pártfogó felügyelet az Egyesült Államokból terjedt el, azonban ott ezek célja a felügyelet és bűnmegelőzés volt, továbbá a kontroll hálójának erősítése („net-widening”), nem pedig az elkövetők reintegrációja. Ezzel szemben több európai országban ezeket a közösségi jellegű reakció formákat tárgyalás előtti diverziós eljárásaként, a szabadságvesztés alternatívájaként, feltételes szabadságra bocsátási programként alkalmazzák, koncentrálna az ezek során biztosítható szolgáltatásokra.*

8. *A legtöbb nyugati ország soha nem alkalmazott erőteljes büntetőpolitikát, nem közvetített ilyen tartalmú üzenetet a közvélemény számára és nem hozott ennek megfelelő tartalmú törvényeket, mint pl. a háromcsapás törvény, illetve nem iktatott törvénybe ilyen jellegű intézményeket, mint pl. a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés, a nem csökkenthető tartamú büntetés vagy a kötelező minimum büntetés. Ez pedig azt jelenti, hogy a legtöbb nyugati államban nem várják el a bírótól, hogy példátlanul szigorú büntetéseket szabjanak ki.*

Az itt említett sajátosság alól Tonry álláspontja szerint az Egyesült Államok a kivétel, és csekély mértékben Anglia és Wales. A szerző szerint a nyugati országokbeli eltérés magyarázata, hogy a büntetéskiszabás elmélete Észak-Európa államaiban az arányosságon és a következetességen alapul és széles körű a szkepticizmus a büntetések elrettentő hatásáról. Dél-Európában és a német nyelvű országokban a proporcionalitást hangsúlyozó retributív elmélet magába olvasztja az elkövetők közösségi integrációját hangsúlyozó felfogást. Az angol nyelvű országok büntetési elméletében viszont jóval nagyobb hangsúly van a bűnmegelőzésen, a jogellenes cselekedet elítélésén. Kisebb je-

lentsége van az elkövetők megfelelő kezelésének és a büntetés kiszabási gyakorlat bíróságok közötti különbségeinek. Az Egyesült Államok és más angol nyelvű országok büntetőpolitikája és büntetés kiszabási gyakorlata közötti eltérést pedig *Michael Tonry* azzal magyarázza, hogy a kriminálpolitika az előbbi országban sokkal nagyobb mértékben (párt)politizálódott, amit súlyosít a bírák és ügyészek választása, politikai kinevezése.

A tanulmány második részében a szerző az előzőekben felsorolt és vizsgált tényezők alapján a büntetési rendszerek két, egymásnak homlokegyenest ellenkező tartalmú modelljét állítja fel.

Az elsőt „Substantive Justice Model”-nek („Anyagi Igazság Modellje”), a másikat „Democratic Accountability Model”-nek („Demokratikus Elszámoltathatóság Modellje”) nevezi.⁷

Tonry a *Substantive Justice Model*-be sorolja a legtöbb nyugat-európai ország büntetési rendszerét. A modellbe tartozó rendszerek középpontjában a bűnelkövetőkkel való tisztességes bánásmód áll, emberi méltóságuk respektálása. A rendszer mindent átható célja annak biztosítása, hogy ami az egyes elkövetőkkel történik az a bűncselekmény súlyának, bűnösségüknek és a személyi körülmények pártatlan mérlegelésének a terméke. Ebben a modellben nincs helye a közvélemény érzelmi befolyásának, attitűdjének, politikusok, kormányzati tisztviselők preferenciái, valamint bírák és ügyészek ambíciói, személyes érdekei érvényre juttatásának. Az utóbbiak figyelembevétele helytelennek, etikátlannak és igazságtalannak minősülne.⁸

Ehhez képest a *Democratic Accountability Model* büntetési rendszereiben a közvélemény attitűdjét és érzelmeit tekintetbe veszik egyedi ügyekben és az ügyek csoportjainál. A választott tisztviselők úgy hiszik, hogy felhatalmazásuk van arra, hogy hallassák a hangjukat és megismerjék a kívánságukat. A törvényhozók úgy érzik joguk van, hogy előírjanak büntetéseket konkrét esetekben a kötelező minimum büntetések és más hasonló törvények révén. Az egyes ügyek kimenetelében mutatkozó különbségek visszavezethetők az ügyészek és bírák vérmérsékletére, a közvéleményre, a médiára, a tisztviselők személyes érdekeire és a büntetés kiszabási törvények rugalmasságára. *Tonry* álláspontja szerint ebben a modellben az előzőek elkerülhetetlenek. Az elkövetőkkel való tisztességes, konzisztens, elfogulatlan bánásmód a szerző szerint ritkán élvez magas prioritást.⁹ A modellben *Michael Tonry* alapvetően az Egyesült Államokat sorolja, de rámutat arra, hogy a modell bizonyos jellemzői kimutathatók Angliában és Kelet-Európa egyes részein. Kevésbé írhatók le ezekkel a jellemzőkkel az említetteken kívüli angol nyelvű országok és csak ritkán találkozni ennek a modellnek az ismérveivel Nyugat-Európában.¹⁰

Tonry külön kitér az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának azokra a döntéseire, amelyek igazolják a szerzőnek a modell lényegére, elnevezésére vonatkozó álláspontját. A döntésekben közös, hogy olyan súlyos büntetésekre vonatkoznak, amelyek esetében az elkövetett bűncselekmények csekély súlya miatt felmerülhet az aránytalanság okán az Egyesült Államok Alkotmánya VIII. kiegészítésének sérelme, ezt azonban a bírói testület egyetlen esetben sem állapította meg. Így például egy 1982-es döntésben (*Hutto*

⁷ TONRY 2016, 9. p.

⁸ TONRY 2016, 9. p.

⁹ TONRY 2016, 9. p.

¹⁰ TONRY 2016, 10. p.

v. *Davis*, 454 U.S. 370, 374 (1982)) sem, amelynek alapjául szolgáló ügyben a vádlottat 9 uncia (kb. 255 gramm) marihuana birtoklásáért 2-szer 20 évig, azaz 40 évig terjedő szabadságvesztésre ítélték. A Legfelső Bíróság ítéletében rámutatott arra, hogy álláspontja szerint a szövetségi bíróságoknak vonakodnia kéne a törvényhozás által előírt kötelező tartamú szabadságvesztések felülbírálatától, valamint, hogy adott büntetés alkotmányosságának az arányossággal összefüggő megkérdőjelezésének rendkívül ritkának kell lenni.¹¹ Ez pedig azt jelenti, írja *Tonry*, hogy „[...] ha a törvényhozók úgy döntenek, hogy olyan törvényt fogadnak el, amely igazságtalanul szigorú büntetést követel meg, a bíróságok jóformán soha nem fognak annak útjában állni.”¹²

A szerző az előzőekben ismertetett modellje kapcsán kritikával illetett egyes büntető igazságszolgáltatási, illetve büntetési rendszerekre vonatkozó modelleket, megkülönböztetéseket, leírásokat. *Herbert Packer*nek a büntető igazságszolgáltatási rendszerekre vonatkozóan felállított „*Crime Control*” és „*Due Process*” modelljeihez képest a sajátját azért tartja helyesebbnek, mert teljesebben ragadják meg a különbséget a modellek között. *Tonry* szerint ugyanis *Packer* modelljei azt a gondolkodásbeli különbséget hangsúlyozzák, ami a bűnmegelőzésre koncentrált „*Crime Control*” modell és a tisztességes eljárást középpontba helyező „*Due Process*” modell között van. Ugyanakkor egyik sem tartalmaz igazolást az igazságtalanul szigorú és aránytalan büntetésekre vonatkozóan.¹³

Mirjan Damaska inkvizitórius és akkuzatórius rendszerek közötti megkülönböztetését pedig azért kritizálja *Michael Tonry*, mert abban nincs utalás az olyan törvények elfogadhatóságára, amelyek megkívánják igazságtalan büntetések alkalmazását. *Tonry* szerint a *Damaska*-féle különbségtétel csupán strukturális, azokat a különbséget írja le, ahogy az egyes jogrendszerekben a vitatott állításokat kibogozzák.¹⁴

Végül *James Q. Whitman*nak az amerikai büntető igazságszolgáltatás lényegére vonatkozó egyes állításait bírálja *Michael Tonry*. *Whitman* szerint a nyugati büntető igazságszolgáltatási rendszereknek két modellje van. Az egyik a „*Presumption of Innocence*” azaz az „Ártatlanság vélelme”, a másik a „*Presumption of Mercy*”, azaz a „Megbocsátás vélelme” modell. *Whitman* álláspontja, hogy az előbbi modell jellemzi az amerikai büntető igazságszolgáltatást, az utóbbi az európai rendszereket. A hivatkozott szerző szerint az amerikai jogászok és az eljárás középpontjában az ártatlan elítélések elkerülése áll, kevesebb figyelem fordul azonban arra, hogy mi történik az elítélés után az egyénnel. Az európai rendszerekben is szempont az ártatlan emberek elítélésének elkerülése, ugyanakkor nagy súlyt helyeznek arra, hogy ne okozzanak felesleges szenvedést az elítélteknek.¹⁵

Tonry alapvetően nem vitatja a *Whitman*-féle megkülönböztetés helyességét. Két szempontból azonban nem tartja kielégítőnek *Whitman* érvelését. Az egyik: nem segít annak megértésében, hogy a büntetésekkel kapcsolatos amerikai törvények miért változtak meg radikálisan az 1980-as és 1990-es években, ugyanakkor a kontinentális Európában miért nem. A másik: *Whitman* két modellje nem ad megfelelő magyarázatot a

¹¹ TONRY 2016, 9. p.

¹² „...if legislatures choose to enact laws that require unjustly severe punishments, the courts will almost never intervene.” TONRY 2016, 10. p.

¹³ TONRY 2016, 10. p.

¹⁴ TONRY 2016, 10. p.

¹⁵ TONRY 2016, 10–11. pp.

kortárs büntetéstan, a büntetési elméletek amerikai és más angol nyelvű országokban meglévő eltéréseire.

Ennek kapcsán a tanulmány záró részében *Michael Tonry* felteszi azt a kérdést, hogy miért történt meg az Amerikai Egyesült Államokban, hogy a radikális eszmék a demokratikus elszámoltathatóságról kiűtötték a megbocsátás, a büntetések mértékletes, takarékos alkalmazásának régóta fennálló értékét és a legkevésbé korlátozó büntetések alkalmazásának követelményét. Választ itt nem kapunk, csupán *Tonry* állásfoglalását: ez emberi jogok, az emberi méltóság és egyenlőség szempontjából a kontinentális Európa büntetési rendszerei, a különbségek ellenére, sokkal inkább csodálatra méltóak, mint az angol nyelvű országoké és különösen az Egyesült Államoké.¹⁶

II. WEIGEND, THOMAS: *No News Is Good News: Criminal Sentencing in Germany* („Ha nincs újság, az jó újság: Büntetés kiszabás Németországban”) c. tanulmányáról¹⁷

Thomas Weigend tanulmányában három témakörrel foglalkozik. Ezek a következők: a, a büntetőjogi szankció, illetve jogkövetkezmenyi rendszer, különösen annak újabb intézményei a német büntetőjogban; b, a büntetés kiszabási gyakorlat jellemzői; c, a büntető igazságszolgáltatási politika alakulása.

A tanulmánynak a büntetőjogi szankció-, illetve jogkövetkezmenyi rendszert tárgyaló részében¹⁸ *Weigend* kitér a német Büntető Törvénykönyv büntetés kiszabására vonatkozó rendelkezéseire és a kapcsolódó jogalkalmazói gyakorlatra is.¹⁹ Ennek során a szerző kiemeli, annak ellenére, hogy a büntetések törvényi kerete széles döntési lehetőséget biztosít a bírák számára, a német Btk.-ban egyetlen rendelkezés szól a büntetés kiszabásról. Ez pedig a Btk. 46. §-a, amely kimondja: „A büntetés kiszabás alapja az elkövető felelőssége. A bíróságnak figyelemmel kell lenni azokra a hatásokra, amelyek a büntetéstől várhatók az elkövető jövőbeli társadalmi életére.”²⁰ *Weigend* rámutat arra, hogy a Kódex nem ad támpontot a bírónak ahhoz, hogy miként mérlegelje a megfelelő büntetést, amikor az idézett 46. § két mondatában szereplő szempontok konkrét ügyben egymást kioltják. Így például, ha egy elkövető felelőssége különösen jelentős, mert szándékosan követett el egy súlyos bűncselekményt, a bűncselekményért kiszabott hosszú tartamú szabadságvesztés viszont elvenné az elkövető esélyét a rehabilitációra. A német bíróságok a dilemmát úgy oldják fel, hogy a Btk. 46. §-át akként értelmezik, hogy a rehabilitáció szempontját csak az elkövető felelősségéhez igazodó arányosságon belül lehet figyelembe venni.

A szerző kiemeli, hogy a büntetés kiszabás általános elvei között sem a generális, sem a speciális prevenció nem szerepel. Ennek alapja az a feltevés, hogy bármilyen büntetés, amely arányos az elkövető felelősségével, elegendő elrettentő hatással bír. Ugyanakkor a német Btk. 46. § (2) bekezdése tartalmaz számos szempontot, amelyet a

¹⁶ TONRY 2016, 12. p.

¹⁷ WEIGEND 2016, 83–106. pp.

¹⁸ WEIGEND 2016, 84–90. pp.

¹⁹ WEIGEND 2016, 88–90. pp.

²⁰ „The offender’s blameworthiness shall be the basis for sentencing. The court shall take into account the effects that the punishment is expected to have on the offender’s future life in society”. WEIGEND 2016, 88. p.

bíróságoknak figyelembe kell venniük a büntetés kiszabás során. Így az elkövető motívumát, az előre látható vagy az előre nem látható következményeket, az elkövető személyi körülményeit, gazdasági helyzetét, a bűnelkövetés utáni magatartását, különösen bármilyen erőfeszítését az okozott kár helyreállítására. A Btk. azonban nem minősíti a felsorolt tényezőket enyhítő vagy súlyosító körülménynek. Az I. fokú bíróságok büntetékiszabás területén élvezett szabadságát nemcsak az előzőekben idézett rendelkezések biztosítják. Garanciája annak a fellebbviteli bíróságok és különösen a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság „el a kezekkel” politikája büntetékiszabási kérdésekben. *Weigend* megemlíti, hogy az empirikus vizsgálatok szerint jelentős az eltérés az egyes bíróságok büntetékiszabási gyakorlata között. Az eltérések pedig a helyi tradíciókkal és a bírák egyéni preferenciáival magyarázhatók. Ugyanakkor az irracionális eltérések nem okoznak túl nagy aggodalmat és eddig nem mutatkozott komolyabb törekvés a büntetékiszabásra vonatkozó rendelkezések vagy gyakorlat reformjára.²¹

A tanulmány második részében a szerző adatokkal illusztrálva tárgyalja a jogkövetkezményekkel kapcsolatos gyakorlatot. Ezt megelőzően azonban kitér a regisztrált bűnözés 2013. évi németországi egyes morfológiai jellemzőire. Ezek közül feltétlenül említést érdemelnek a következők: a regisztrált bűncselekmények száma 5,9 millió volt, a felderítési mutató, 54,5 %-os, ez 3,2 millió felderített bűncselekményt jelentett; a regisztrált bűncselekményeknek a fele lopás, közel 2,5 %-a erőszakos bűncselekmény; az ismertté vált elkövetők száma 2,1 millió volt, akiknek 26 % női bűnelkövető; az elkövetők ugyancsak 26 %-a külföldi útlevelel rendelkezett (2013-ban Németország lakosságának 9 %-a volt külföldi állampolgár.). *Weigend* az adatokhoz hozzáteszi, hogy a 2013-at közvetlenül megelőző években regisztrált bűnözése nagyon hasonló volt, mint a jelzett évben.²²

A jogkövetkezményekkel kapcsolatosan először a 2013. évi ügyészségi joggyakorlatot vizsgálja *Weigend*. Az adatokból kiderül, hogy a rendőrségtől az ügyészséghez érkezett ügyek 21 %-át a vádhatóság áttette más hatósághoz, 28 %-a esetében az ügyészség bizonyítékok hiányában megszüntette az eljárást, az ügyek 24 %-ában az eljárás megszüntetésének oka az ügy csekély jelentősége volt, további 4 %-ában az ügyeknek a német Büntető Eljárási Törvény 153a §-a alapján az ügyészség megszüntette az eljárást, mert a gyanúsított az ügyéssel kötött egyezség nyomán bánatpénzt („penance money”) fizetett azért, hogy ügyében az eljárást megszüntessék. Az ügyek fennmaradó mintegy 22 %-ból 12 % esetében a német Büntető Eljárási Törvény 407-412 §§-ai alapján ún. ügyészségi büntető határozat („penal order”) tervezetét nyújtja be a bíróságnak, amely azt tárgyalás mellőzésével fogadhatja el és bocsáthatja ki.²³ Az ügyészségi büntető határozat tervezete alapján a bíróság pénzbüntetést szabhat ki, felfüggesztheti a vádlott járművezetői engedélyét és felfüggesztett szabadságvesztést alkalmazhat, de a kiszabott szabadságvesztés 1 évnél hosszabb tartamú nem lehet.²⁴ Az ügyeknek 10 %-ában (kevesebb, mint félmillió ügy) emelt vádat az ügyészség az adott évben.

A bíróságok 2013. évi jogalkalmazási, illetve büntetékiszabási gyakorlatára vonatkozó adatokból kiderül, hogy a mintegy 1,3 millió vádlott közül, akiknek az ügye „bün-

²¹ WEIGEND 2016, 90. p.

²² WEIGEND 2016, 91. p.

²³ WEIGEND 2016, 92–93. pp.

²⁴ WEIGEND 2016, 86. p.

tető határozat” vagy vádemelés révén került az elsőfokú helyi vagy területi bíróságokhoz, 69 %-ukat ítélték el, 2,8-ukat felmentettek, a többiek esetén különböző okból (pl. az ügy csekély súlya) megszüntette a bíróság az eljárást.²⁵ A 652.000 felnőtt elítélt közül 1 % megrovást kapott, 83 %-ukat pénzbüntetésre, 17 %-ukat pedig szabadságvesztésre ítélték. A szabadságvesztések 70%-ának azonban a végrehajtását felfüggesztették a bíróságok. Ez azt jelenti, hogy a felnőtt elítélteknek csak 5 %-át ítélték végrehajtandó szabadságvesztésre. A 2013-ban szabadságvesztés büntetésre ítélt 35 ezer felnőtt elítéltnak 0,25 %-át (92 személy) ítélték életfogytig tartó szabadságvesztésre, 4 %-át 5-15 év közötti szabadságvesztésre, 24 %-át 2-5 év közötti szabadságvesztésre, 14 %-át 1-2 év közötti szabadságvesztésre, 30%-át 6 hónap és 1 év közötti, 27 %-át pedig kevesebb mint, 6 hónapig terjedő szabadságvesztésre.²⁶ Az előző adatokra figyelemmel megalapozott a szerző konklúziója: „[...] A német büntetés kiszabási gyakorlat alakulása nagymértékben a pénzbüntetéstől és a felfüggesztett szabadságvesztéstől függ. A végrehajtandó szabadságvesztést töltő elítéltek inkább a kivételt, mint szabályt jelentik.”²⁷

A regisztrált bűnözés, valamint a jogkövetkezmények, illetve büntetés kiszabás 2013-as adatait a 2000. év vonatkozó adataival összevetve Thomas Weigend megállapítja, hogy számottevő változás egyik területen sem történt.²⁸

A tanulmány harmadik részében a németországi büntető igazságszolgáltatási politika elmúlt évekbeli legfontosabb fejleményeivel foglalkozik a szerző. Az áttekintésből kiderül, hogy a változások – a „biztonsági őrizet” („security detention”- német Btk. 66 §, illetve 66c §), mint intézkedés és egyes bűncselekmények esetében a büntetési tétel felső határának megemlése kivételével – kevésbé érintették a szankció-és büntetés kiszabási rendszert.

A büntetés tétel felső határának emelését és egyes cselekmények kriminalizálást a szimbolikus büntető törvények jelenségkörébe sorolja Weigend, amely álláspontja szerint „ártalmas egy nyitott, liberális társadalomban, mégpedig azért, mert korlátozza az egyéni szabadságot és ajtót nyit az önkényes büntető eljárásnak.”²⁹

A szerző következtetése, hogy az ügyészégi és bírósági gyakorlat Németországban eddig ellenállt a súlyosabb büntetések felé irányuló nemzetköz trendeknek. A német törvényhozás pedig bizonyos tartózkodással viseltetik a büntetőjog gyakran követelt expanziójával szemben. Egészében a német büntető igazságszolgáltatás stabilnak és aránylag liberálisnak tekinthető. A büntetési rendszer és a büntetés kiszabási gyakorlat területén Weigend szerint ez nem annyira tudatos döntés eredménye, mint a bürokratikus mozdulatlanságé.

„Azonban akármi is a magyarázat – írja tanulmánya végén Weigend – a német büntetőpolitika fejlődése azt igazolja, ha nincs újság, az jó újság.”³⁰

²⁵ WEIGEND 2016, 93–94. pp.

²⁶ WEIGEND 2016, 95–96. pp.

²⁷ „... German sentencing practice relies heavily on fines and suspended prison sentences. Offenders who serve prison time are the exception rather than the rule.” WEIGEND 2016, 96. p.

²⁸ WEIGEND 2016, 97–100. pp.

²⁹ A teljes mondat: „Symbolic criminal laws nevertheless are inimical to an open, liberal society because they restrict individual freedom and open the door to arbitrary criminal prosecution.” WEIGEND 2016, 104. p.

³⁰ „But whatever the explanation, the development of German sentencing policy shows that no news can be good news.” WEIGEND 2016, 104. p.

III. KRAJEWSKI, KRZYSZTOF: *Sentencing in Poland: Failed Attempts to Reduce Punitivness* („Büntetékiszabás Lengyelországban: Kudarcba fulladt próbálkozások a punitivitás csökkentésére”) c. tanulmányáról³¹

A négyrészes tanulmány bevezetőjében *Krajewski* a „nyugat”, „nyugati”, mint politikai, kulturális fogalomnak a kommunista rendszerek bukása utáni tartalomváltozását, valamint a közép- és kelet európai országokban 1989-1990-ben lezajlott rendszerváltozásoknak a bűnözés kontrollra gyakorolt hatását vizsgálja. Ezt követően a szerző a tanulmány I. részében a büntetékiszabás lengyelországi rendszerét mutatja be, a II. részben a XX. században született három lengyel büntető törvénykönyv (az 1932. évi, az 1969. évi és az 1997. évi) büntetési rendszerét ismerteti és elemzi az egyes kódexek alapjául szolgáló büntetési filozófiákat, továbbá a filozófiák változása mögötti okokat. A III. rész az 1997. évi lengyel Btk. büntetési rendszeréről ad áttekintést. A IV. rész a büntetékiszabási gyakorlat jellemzően 1990 utáni alakulásával foglalkozik. A következőkben a tanulmány bevezető és IV. részének legfontosabb megállapításait ismertetem.

A tanulmány bevezetőjében³² *Krzysztof Krajewski* rámutat arra, hogy korunkban nem egyértelmű a „nyugati” („western”) terminológia és ehhez kapcsolódóan a „nyugati típusú büntető igazságszolgáltatási rendszer” jelentése. A terminológia 1945-1990 között a liberális demokráciákhoz kötődött, amelyeknek az alapértékeket tekintve hasonló a büntető igazságszolgáltatási rendszere. Ennek megfelelő politikai rendszer, valamint büntető igazságszolgáltatás kialakítására törekedtek a „nyugatosodás” jegyében az 1989-1990-es rendszerváltozásokat követően Közép-és Kelet Európa egykori kommunista országai. A szerző felhívja a figyelmet azonban arra, hogy ezek az országok a II. Világháborút megelőzően nem feltétlenül voltak liberális és demokratikus államok, ráadásul ezt követte a több évtizedes szovjet dominancia. Az előzők miatt Nyugat és Kelet integrációja növelte a liberális demokráciák közötti különbséget, módosult a „Nyugat” terminológia jelentése. Erre jó példát szolgáltatnak az érintett országok büntető igazságszolgáltatási rendszerei. Kétségtelen, hogy a hagyományos nyugati értékek, a felvilágosodás eszméi, az ezekből fakadó intézmények jelen vannak Közép-és Kelet-Európa államainak büntető igazságszolgáltatásában, de lényegesek a különbségek. Ezek *Krajewski* szerint elsősorban a büntetékiszabási gyakorlatban léteznek. A régió szinte minden államában ugyanis rendkívül magas a börtönnépeség rátája, jellemzően jóval az európai átlag fölötti, gyakran alkalmazzák a felfüggesztett szabadságvesztést mint a végrehajtandó szabadságvesztés alternatíváját, marginális szerepe van a pénzbüntetésnek és a közösségi szolgálatnak mint büntetésnek. Az említett jellemzők következtében a közép-és kelet európai országok szinte mindegyikének különbözik a büntetőpolitikája a nyugat-európai országokétól. Az eltérés okainak keresése során a szerző kiemeli a politikai, gazdasági és társadalmi transzformációval együtt járó gyors bűnözésnövekedést. Álláspontja szerint azonban ez a tény önmagában nem magyarázza meg a régió büntető igazságszolgáltatási politikájának említett sajátosságait, eltéréseit a nyugat-európai jellemzőktől. Legalább ennyire indokolt megvizsgálni - veti fel *Krajewski* - a kommunista múlt rendkívül punitív bűnözés kontroll politikájának tehertételét és bizonyos, 1990

³¹ KRAJEWSKI 2016, 175–219. pp.

³² KRAJEWSKI 2016, 175–180. pp.

előtti szakmai ideológiák átöröklődését.³³ Lengyelország példáján keresztül mutatja be a szerző ezeket a sajátosságokat, tendenciákat.

Közvetlenül a rendszerváltozást követően lengyel büntető politikai reformok számára idealizált példa volt a Nyugat-Európában az 1960-as, 1970-es, 1980-as években követett felvilágosult, racionális, bizonyíték alapú („evidence-based”) bűnözés kontroll politika. A reformok során legfontosabb feladatnak a bebörtönzési ráta legalább a nyugat-európai átlagra való csökkentését tekintették. Ezt szolgálták a még a kommunista időszakban keletkezett törvények módosításai. A racionalizálás jegyében 1997-ben új Büntető Törvénykönyvet, Büntető Eljárási Törvényt és Büntetés-végrehajtási Kódexet fogadtak el, amelyek 1998-ban léptek hatályba. Az új Btk.-nak alapul szolgáló filozófia jegyében a büntetés kiszabást érintő rendelkezéseket a korábbiakhoz képest teljes mértékben megváltoztatták. Így például leszállították a büntetési tételek alsó és felső határát, az új büntetés-kiszabási irányelvek pedig prioritást biztosítottak a szabadságelvonással nem járó szankcióknak. *Krajewski* megjegyzi, hogy a büntetés-kiszabási gyakorlat és a börtönnépeség alakulása a törvényhozási változásoktól függetlenül alakult. Amíg ugyanis 1990-1998 között a börtönnépeség rátája jelentősen csökkent, a büntetés-kiszabási gyakorlat enyhült, addig az új Btk.-t követően a büntetés-kiszabási gyakorlat kezdett visszatérni a kommunizmus idejéből jól ismerthez: a kiszabott pénzbüntetések és közösségi büntetések száma csökkent, a börtönnépeség növekedett, a büntetés-végrehajtási intézetek ismét túlszűfoltakká váltak.³⁴ A szerző szerint a változások több okkal magyarázhatóak. Az egyik az emelkedő bűnözésből fakadóan a bűnözési félelem szintjének ugrásszerű növekedése. Ez összekapcsolódott a lakosság tradicionálisan punitív attitűdjével. A politikai atmoszféra az 1990-es évek „liberális optimizmusától” a 2000-es években a populista „legyünk kemények a bűnözéssel szemben” („tough-on-crime”) retorika felé fordult. A korábban nem ismert „közrend politikája” („politics of law and order”) jelenség növekvő befolyásra tett szert. A politikusoknak, a médiának és a közbeszédnek a megváltozott retorikája pedig a döntő szerepet játszhatott és jelentős mértékben hatott a büntetés-kiszabási gyakorlat változására. „Az új körülmények között – írja *Krzysztof Krajewski* – a liberálisnak szándékolt büntető politikáknak illiberális következményei lettek.”³⁵

A megnövekedett bebörtönzési rátát azonban a szerző szerint másban is kell keresni. Abban a tényben, hogy a végrehajtandó szabadságvesztésnek valójában egyetlen alternatívája van a lengyel büntetőjogban: a felfüggesztett szabadságvesztés. A büntetés hatékony végrehajtását szolgáló pártfogói intézményrendszer azonban hiányzik. Jelentős mértékben ezzel magyarázható a felfüggesztett büntetéseknel a felfüggesztés kedvezményének nagy arányú megszüntetése és a szabadságvesztés végrehajtásának elrendelése. *Krajewski* álláspontja, hogy ez a helyzet valamennyi közép-és kelet országra jellemző, azaz a végrehajtandó szabadságvesztés megfelelő és hatékony alternatíváinak a hiánya, ami pedig elsősorban a kommunista múlt öröksége. A régió országai ugyanis nem voltak részesei annak a nyugat-európai országokban az 1950-es, 1960-as években lezajlott folyamatnak, amelynek során létrejöttek az alternatív szankciók. Ráadásul ezek az országok

³³ KRAJEWSKI 2016, 177. p.

³⁴ KRAJEWSKI 2016, 178. p.

„Under the new circumstances, designedly liberal penal policies began to have illiberal outcomes”. KRAJEWSKI 2016, 178–179. pp.

a későbbiekben sem fordítottak kellő figyelmet az alternatív büntetésekre. *Krajewski* szerint ez a fő oka a punitivitás csökkentére irányuló törekvések kudarcának.³⁶

A tanulmány IV. része a büntetés-kiszabási gyakorlat lengyelországi, 1989-2012(2013) közötti alakulásával foglalkozik.

Lengyelországban az elítéltek száma 1993-ban kb. 180 ezer, 1996-ban mintegy 220 ezer, 1999-ben valamivel több, mint 200 ezer, 2004-ben kb. 510 ezer, 2010-ben kb. 430 ezer, 2012-ben pedig valamivel több mint 400 ezer volt.³⁷ 1989-ben (erre az évre vonatkozóan az elítéltek számáról nincs adat a tanulmányban) a kiszabott büntetések között a végrehajtandó szabadságvesztések aránya 26,1 %, a felfüggesztett szabadságvesztéseké 43,4%, a pénzbüntetéseké 19,2 % a közösségi szolgálaté (a büntetés lengyel elnevezésének angol fordítása: „limitation of liberty”) 10,6 % volt. Az 1997. évi új Btk. hatálybalépését, 1998. szeptember 1-jét megelőző évben, 1997-ben a végrehajtandó szabadságvesztések aránya 12,2%, a felfüggesztett szabadságvesztéseké 55,1 %, a pénzbüntetéseké 27,4 %, a közösségi szolgálaté pedig 5,2 % volt. A szankciók közül a felfüggesztett szabadságvesztést előtérbe helyező 1997. évi Btk. hatályba lépését követő első teljes évben, 1999-ben a végrehajtandó szabadságvesztések aránya 12,6%, a felfüggesztett szabadságvesztéseké 61,4%, a pénzbüntetéseké 18,4 %, a közösségi szolgálaté 7,5 % volt. A 2012-ig terjedő időszakban az elítéltek száma 2004-ben volt a legmagasabb (kb. 510 ezer). Ebben az évben a végrehajtandó szabadságvesztések aránya 9,5%, a felfüggesztett szabadságvesztéseké 54,2%, a pénzbüntetéseké 21,7 %, a közösségi szolgálaté 14 % volt. 2012-ben a végrehajtandó szabadságvesztések aránya 10,2%, a felfüggesztett szabadságvesztéseké 54,9%, a pénzbüntetéseké 22,4 %, a közösségi szolgálaté 12,4 % volt.³⁸ Az adatokból megállapítható, hogy Lengyelországban a leggyakrabban kiszabott szankció a felfüggesztett szabadságvesztés, amely egyúttal az elsődleges alternatívája a végrehajtandó szabadságvesztésnek.

A 100 ezer lakosra jutó börtönnépesség a rendszerváltozás előtt 1987-ben 241 volt. Részben az 1989 őszen elfogadott amnesztia törvény nyomán az arány 1990-ben 106. 1998-ban a börtönnépességi ráta 141, majd attól kezdve 2007-ig évről évre növekszik, 2007-ben 234. 2012-ben és 2013-ban az arány egyaránt 218.³⁹

Tanulmánya záró részében a büntetés-kiszabási gyakorlatot értékelve *Krajewski* megállapítja, hogy bár az 1997. évi Btk. elfogadása óta a büntetés-kiszabással kapcsolatos rendelkezések nem változtak, a gyakorlat mégis olyan irányba fordult, amely a börtönnépesség és a börtönnépességi ráta emelkedéséhez vezetett. Hogy ez milyen mértékben fakad abból – veti fel -, hogy a politikai és társadalmi szféra konzervatívabb és punitívabb irányban változott, az nem világos. „Az egybeesés feltűnő”⁴⁰ - válaszol a maga feltette kérdésre a szerző.

³⁶ KRAJEWSKI 2016, 179. p.

³⁷ KRAJEWSKI 2016, Fig. 2. 202. p.

³⁸ KRAJEWSKI 2016, Fig. 3. 203. p.

³⁹ KRAJEWSKI 2016, Fig. 4. 205. p.

⁴⁰ KRAJEWSKI 2016, 215. p.

IV. Összegzés helyett

Milyen tanulsággal szolgálhat a *Michael Tonry* által szerkesztett kötet és különösen annak ismertetett tanulmányai? Ennek összefoglalása helyett csupán az Ünnepelet egy megállapítását idézem: „...igen fontos, hogy a büntügyi tudományok művelői – jobban, mint valaha – a jogállami alapoknak, a szabadságjogok garanciáinak fokozott biztosításán fáradozzanak, akár a nem jogállami, szakjogon kívüli kriminálpolitikai célkövetés akadályozásával, hátráltatásával, de legalább erőteljes kritikájával.”⁴¹

⁴¹ NAGY FERENC: *A büntetőjog tudománya*. In: Jakab András – Menyhárd Attila (szerk.): *A jog tudománya. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal*. Budapest, 2015. 332–333. pp.